

De ganzen van Europa

Herbert Fontejne

Inleiding

Zwanen, ganzen en eenden vormen gezamenlijk de familie Anatidae. Deze groep watervogels bestaat uit circa 155 soorten. Voor de mens zijn dit belangrijke dieren: zij voorzien hem al eeuwenlang van eieren, vlees en veren. Hij heeft op hen gejaagd en hen als huisdier gehouden. Gelukkig is men de laatste tijd in ons land gaan beseffen hoe belachelijk het eigenlijk is, dat er nog immer in veel gebieden op deze vogels mag worden gejaagd. Veel Nederlandse gemeenten hebben, na acties van onder andere Vogelbescherming Nederland, het besluit genomen de afgifte van jachtvergunningen drastisch te beperken.

De ganzen behoren dus ook tot de familie Anatidae. Er zijn 15 verschillende soorten; zij komen allen slechts voor op het noordelijk halfrond, zowel in Europa als in Noord-Amerika en Azië. Op het zuidelijk halfrond wordt hun plaats door de berg-eenden ingenomen. Dit artikel behandelt de ganzen die regelmatig in Europa voorkomen. Onderwerpen als het voorkomen in Europa (vroeger en nu), het uitzetten en houden van bepaalde soorten en algemene ecologische kenmerken zal ik globaal bespreken.

Twee geslachten, acht soorten

In Europa zijn acht soorten ganzen zo algemeen, dat ze hier en daar tot de meest typische elementen van de vogelwereld behoren. Wel is het zo, dat er in Europa buiten het GOS slechts weinig soorten broeden. In grote delen van ons continent kent men de ganzen dus alleen als trekvogel of als overwinteraar. Onder de Europese ganzen neemt de Grauwe Gans een uitzonderingspositie in; dit is namelijk de enige ganzensoort die niet als broedvogel is gebonden aan noordelijke streken. Alle andere soorten komen uit het noorden bij ons als trekvogel.

Gedurende de laatste ijstijd (het Weichseliën of Würmglaciaal) lag Noord-Europa bedolven onder enorme hoeveelheden landijs, terwijl in Midden- en West-Europa uitgestrekte toendravegetaties lagen. In die toendra's broedden destijds vogelsoorten die nu in het noorden te vinden zijn. De avifauna van de toendra's omvatte onder andere steltlopers, zwanen, ganzen en een-

den. Na de ijstijd moest de ijskap zich aldoor verder terugtrekken en maakten de toendravegetaties plaats voor wouden. Als gevolg daarvan moesten sommige vogels hun broedgebieden ook noordwaarts opschuiven.

Ganzen kunnen, wat betreft hun onderlinge verwantschap, in twee geslachten worden gesplitst. Deze zijn *Anser* en *Branta*. De Kol-, Dwerg-, Riet-, Kleine Riet- en Grauwe Gans behoren tot de *Anser*-groep. De Rot-, Roodhals- en Brandgans vallen onder het geslacht *Branta*.

Voedselzoeken, huwelijksduur en voortbeweging

Evenals zwanen en eenden hebben ganzen een zeefsnavel; hun ondersnavel is echter steviger en van harde randen voorzien. Ganzen zijn, als we ze met eenden vergelijken, bij lange na niet zo aan water gebonden. Hoewel soms een waterdiertje wordt genuttigd, is hun voedsel toch voornamelijk plantaardig.

De Brandgans is stellig de fraaiste gans van Europa. Hier een paartje in het broedgebied op Spitsbergen. Foto: Fred Cottaar.

Dikwijls kan men ze op weilanden, schorren en kwelders zien grazen, waarbij de vegetatie met korte, krachtige rukjes wordt afgescheurd, maar ook vruchten en zaden zijn allerminst veilig voor ze.

Zo'n troep voedselzoekende ganzen is niet gemakkelijk te benaderen; ze zijn namelijk zeer schuw. Altijd zijn er onder de grazende vogels wel een paar exemplaren bij die de wacht betrekken. Wanneer er iets niet in de haak is, laten deze wachtposten ogenblikkelijk een waarschuwend kreet horen.

De ganzen sluiten een huwelijk voor het leven. De paren vormen zich reeds in het voorjaar dat volgt op het jaar van de geboorte. Toch zijn ze dan nog niet geslachtsrijp; dat is pas het jaar daarop het geval.

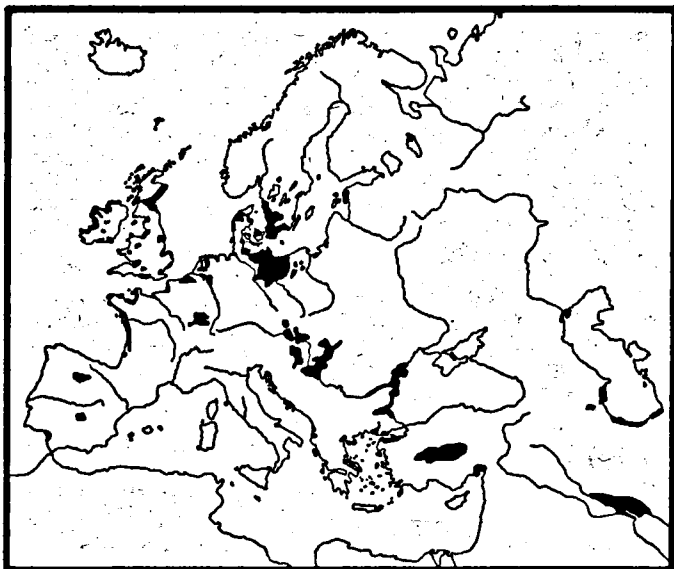
Ganzen hebben langere poten dan eenden en zwanen. Op het droge kunnen zij zich gemakkelijk voortbewegen, wat van zwanen en het leeuwedeel van de eenden niet gezegd kan worden.

Ganzen vertonen in de vlucht het typerende silhouet van een watervogel met hun lange hals, korte staart en stevige romp. De vleugels zijn naar verhouding vrij lang, de vleugelslag is krachtig en tamelijk snel. Ganzen vliegen met een gestrekte hals, nu eens in een rechte lijn achter elkaar, dan weer in de bekende V-formaties. Als ze op grote hoogte overvliegen, is het soms een hele toer om ze te determineren. Dit geldt zeker voor de ganzensoorten van het geslacht *Anser*. Het beste kan men ze herkennen aan de roep, wat meestal niet zo'n probleem is, want ze zijn beslist niet zwijgzaam. In dit artikel wordt verder niet ingegaan op de determinatiekenmerken van ganzen. Hiervoor wordt u verwezen naar uw vogelgids(en).

Het voorkomen in Europa:

Het merendeel van de ganzensoorten komt zowel in de broedtijd als gedurende de winter in open, boomarme landschapstypen voor. Er zijn echter twee uitzonderingen: Grauwe Ganzen broeden in moerassen en een deel van de Rietganzen in naaldwouden. De moderne landbouw met de productie van voedselrijk gras en de grote hoeveelheden oogstafval -valaardappelen, resten van suikerbieten, stoppelvelden met opgekomen gras en valgraanspeelt planteneters als ganzen duidelijk in de kaart. Vooral de afgelopen decennia heeft dat belangrijke gevolgen gehad. De toename van het aantal ganzen in bepaalde delen van Europa moet voor een deel te verklaren zijn door het grotere voedselaanbod in de winterkwartieren.

In figuur 1 kunt u nauwkeurig de huidige verspreidingsgebieden van de ganzen in Europa zien. Er is geen onderscheid gemaakt naar soort en de broedgebieden zijn niet aangegeven. Voor het GOS zijn slechts enige, wat meer bekende gebieden aangeduid.

Figuur 1. De belangrijkste doortrek- en overwinteringsgebieden van ganzen in Europa en Zuidwest-Azië. In het GOS zijn slechts enkele gebieden aangegeven (uit: Philippona (1981)).

Vogels zijn veelal gebonden aan de streken waar ze voorkomen. Ganzen bevestigen dit overduidelijk; er zijn gebieden waar zij al eeuwen aanwezig zijn. Elke soort bewoont een areaal dat in zekere mate begrensd is. Van enkele ganzensoorten is het bekend dat er zelfs aparte populaties zijn die vrijwel geheel gescheiden van elkaar leven. Zo kent de Rietgans de ondersoorten *fabalis* ('Taigarietgans') en *rossicus* ('Toendrarietgans') die zelden gemengd voorkomen. Er bestaan wel onderlinge contacten tussen deze aparte populaties, maar meestal gaat het om zeer kleine aantallen in uitzonderlijke omstandigheden (bijv. strenge vorst).

Ganzen zijn vogels die graag elkaars gezelschap opzoeken. Vaak vormen ze grote groepen die soms uitgroeien tot gigantische concentraties in bepaalde, gunstige streken van ons continent. Daarnaast zijn er gebieden die op het eerste gezicht voor ganzen bijzonder geschikt lijken, maar waar ze toch vrijwel ontbreken. Grote delen van Frankrijk zijn daarvan een goed voor-

beeld. Behalve in een aantal kustgebieden en enige plaatsen in het binnenland komen er in dat land erg weinig ganzen aan de grond. Vermoedelijk komt dat omdat de ganzen die naar West-Europa trekken om daar te overwinteren al in noordelijker gelegen landen terecht kunnen. Vooral in ons land bevinden zich 's winters ettelijke honderdduizenden ganzen. Alleen in strenge winters (zoals bijv. in 1962/63) trekken aanzienlijk grotere aantallen door naar het rijk van de voormalige Zonnekoning. Ook België heeft enkele streken waar ganzen heentrekken. Deze zijn echter, net als in Frankrijk, nogal pover bezet, zeker in vergelijking met de aantallen die in ons land kunnen verblijven.

Jaarlijks vinden gedurende het winterseizoen zowel in Nederland als in België ganzentellingen plaats. Tabel 1 toont duidelijk de verschillen die er tussen de beide landen zijn. De gegevens stammen uit het seizoen 1988/89, recentere aantallen zijn helaas niet voorhanden.

Tabel 1. Seizoensmaxima van ganzen in Nederland en België in de winter van 1988/89. (Uit: Ganzenwerkgroep Nederland/België, 1991).

Soort	Nederland	België
Taigarietgans	1340 (jan)	145 (feb)
Toendrarietgans	45000 (dec)	800 (dec)
Kleine Rietgans	16000 (nov)	11000 (dec)
Kolgans	401000 (jan)	20000 (jan)
Grauwe Gans	81000 (okt)	2400 (dec)
Brandgans	138000 (nov)	0
Rotgans	99000 (mei)	0

Tijdens die toen erg zachte winter werden er maar drie ongeringde Dwergganzen gemeld, terwijl de Roodhalsgans vijf maal werd waargenomen. Telkens ging het om een waarneming van één exemplaar, bovendien werden beide soorten alleen in Nederland gesignaleerd.

In het zuiden van Europa, in het mediterrane gebied, overwinteren tegenwoordig weinig ganzen, maar dat is vroeger anders geweest. In Italië en Griekenland kwamen tot enige decennia

terug heel wat ganzen voor. De oorzaak van deze terugloop kan onder andere verklaard worden door de enorm toegenomen veront- rusting in hun overwinteringsgebieden en door de vele droog- leggingswerken in de delta's.

Landen als Ierland, Groot-Brittannië, Noorwegen, Zweden (het uiterste zuiden), Denemarken, Duitsland, Polen, Tsjechoslowa- kije, Oostenrijk, Hongarije, het voormalige Joegoslavië, Bul- garije, Roemenië en Turkije herbergen eveneens ganzenpopula- ties.

Het aanpassingsvermogen van ganzen

Ganzen blijken zich vrij gemakkelijk aan nieuwe leefomstandig- heden te kunnen aanpassen. Op den duur kunnen geheel nieuwe voedselgebieden worden aangeboord en trekroutes kunnen zelfs geleidelijk verlegd worden als het nodig is nieuwe, gunstige winterkwartieren te bereiken. Zo zijn de IJsselmeerpolders tot de belangrijkste ganzengebieden in Nederland gaan behoren.

Van ons land weten we weinig over aantallen overwinterende ganzen vóór deze eeuw. Zonder twijfel was ons land ook toen al erg in trek bij allerlei watervogelsoorten. Het grasland stond plaatselijk erg lang blank of dras en dat betekende dat er gedurende de winter veel land vrijwel ontoegankelijk was. Ik veronderstel dat in zo'n omgeving van verstoring nauwelijks sprake was, ofschoon de jacht bijna niet aan regelgeving onderworpen was. Aan de winterse overstromingen is nu nagenoeg een eind gekomen, daar in het huidige tijdperk de bemaling aanmerkelijk verbeterd is. Bovendien is men er na grondig onder- zoek achter gekomen dat langdurige hoge waterstanden voor de grasgroei zeer ongunstig zijn. Aan de andere kant betekende de intensivering van de landbouw, zoals hierboven reeds opge- merkt is, wel een groter aanbod van voedsel.

Vreemde ganzen in de bijt

De Canadese Gans is in Europa een vreemde gans in de bijt. De vogel hoort namelijk thuis in Canada en Alaska. Ongeveer drie- honderd jaar geleden werd hij echter in Engeland geïmporteerd. Deze exemplaren stonden aan de basis van de huidige vrijvlie- gende populatie aldaar. In 1976 bevonden zich in Engeland bij- na 20000 Canadese Ganzen. Deze eeuw besloot ook Zweden deze vogelsoort te gaan importeren. In 1929 werden in Midden-Zweden de eerste vogels uitgezet. Dit land had na verloop van enige tientallen jaren al een respectabel aantal van deze ganzen binnen zijn grenzen; in 1975 waren het er al zo'n 15.000. Van- uit hun bastions in Engeland en Zweden begonnen de Canadese Ganzen vanaf het midden van de jaren dertig pogingen te onder-

nemen om ook in andere Europese landen voet aan wal te zetten. Dat zo'n proces meestal zeer traag verloopt, blijkt wel uit de volgende gegevens. Sinds 1936 broedt de soort in Noorwegen, daarna moeten we wachten tot 1966 alvorens Finland aan de beurt is. Vervolgens maken we een sprongetje naar 1971, het jaar dat Denemarken de eerste broedsuccessen meldt. In Nederland broeden ze vanaf 1974, maar hier gaat het echter om (nazaten van) ontsnapte exemplaren. Na het lezen van dit stukje geschiedenis van de Canadese Gans in Europa kunt u zich wellicht vinden in mijn stelling dat deze soort niet in het rijtje van Europese ganzen hoort, want -hoe je het ook wendt of keert- het blijft faunavervalsing.

Een andere vreemde gans die eveneens in ons werelddeel voorkomt, zelfs in zeer grote aantallen, is de overbekende tamme huisgans. De Grauwe Gans is de voorvader van de tamme huisgans die een stamboom heeft van tenminste 4000 jaar. Uit geen van de andere wilde ganzen in Europa is een gedomesticeerde vorm voortgekomen. Van de Grauwe Gans zijn op zijn minst twaalf bastaardcombinaties met andere ganzen en met enkele zwanen beschreven. Deze tamme ganzen kan men letterlijk overal tegenkomen, vooral op buitenplaatsen en boerenerven worden ze nog altijd hogelijk gewaardeerd.

Geraadpleegde literatuur

- Ganzenwerkgroep Nederland/België, 1991. Ganzentellingen in Nederland en België in 1988/89. Limosa 64: 7-15.
- Jong, M. de, 1976. Vogels binnendijs en buitengaats. Van Holkema & Warendorf, Bussum.
- Madge, S. & H. Burn, 1988. Wildfowl. Christopher Helm, London.
- Perrins, C.M. (ed.), 1990. Dieren van de hele wereld: water- vogels. ECI, Vianen.
- Perrins, C.M. (ed.), 1991. De geïllustreerde encyclopedie van de vogels. M & P, Weert.
- Philippona, J., 1981. De Kleine Rietgans. Kosmos, Utrecht.
- SOVON, 1987. Atlas van de Nederlandse Vogels. SOVON, Arnhem.
- Voous, K.H., 1992. Moerasvogels van Europa. Tirion, Baarn.

Herbert Fonteijsne, Aart v/d Leeuwstraat 26 (2), 2025 NV Haarlem, 023-373525